

Præstø Lokalhistoriske Arkiv &
Lokalhistorisk Forening for Præstø

26. årgang . Nr. 2 . November 2016

Præstø Lokalhistorie

Indhold:

Rakkerbanken og Balle-Lars

De satte deres fodspor i Præstø

Bestyrelser

Indhold

Kai Christiansen:

Rakkerbanken og Balle-Lars side 3
Balle-Lars' museum
i Præstø Raadhus side 10

Sven-Erik Olsen:

De satte deres fodaftryk i Præstø side 11
Bestyrelser side 19

Udgiver:

PRÆSTØ LOKALHISTORISKE ARKIV,
Lindevej 45, 4720 Præstø
Tlf.: 5536 3109
E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

&

PRÆSTØ LOKALHISTORISK FORENING,
Formand Dorte Worsøe,
Faksevej 8, 4720 Præstø
Tlf.: 2623 3724
E-mail: lystskovhuset8@mail.dk

Redaktion:

Hans Chr. Thomsen,
Egestræde 3, Skibinge
Tlf.: 4241 7651
E-mail: hctka@mail.dk
Dorte Worsøe,
Faksevej 8, 4720 Præstø
Tlf. 2623 3724
E-mail: lystskovhuset8@gmail.dk

Forsidefoto:

Fra en amatørteater-forestilling:
Balle-Lars henrettes.

Bagsidefoto:

Maleri af Ole Ring, som hænger i den gamle
byrådssal i Præstø Rådhus.

Præstø Lokalhistorie udkommer 4 gange
årligt, og dækker Præstø sogn og landsogn,
Beldringe, Barse, Skibinge, Allerslev og
Jungshoved. Medlemskab af Lokalhistorisk
Forening koster årligt 100 kr. for enlige og
150 for ægtepar.

Indmeldelse kan ske hos Søren Jørgensen.
Lindevej 44 ¹. 4720. Præstø.
Tlf.: 5599 2080
E-mail: sorenerikjorgensen@gmail.com

Grafisk produktion:

Grafisk Værksted Præstø (4042 2251)
ISSN: 1903-0886

Arkivets åbningstider:

Mandag kl.13-16 og
1. lørdag i måneden kl.10-13 i perioden
1. september-30. april. Juli måned er lukket.
Lindevej 45, 4720 Præstø, Tlf.: 5536 3109,
E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

ARRANGEMENTER

Onsdag d. 16. november
og

onsdag d. 25. januar
begge dage kl. 19.30
i Bernhards Baghus.

*Vi har fået lov at låne og vise de videoer,
der er optaget med Kai Christiansen på
byvandring i Præstø.*

Måske kan Kai selv være til stede.

Onsdag d. 22. februar kl. 19.30
i Bernhards Baghus

*Har vi et arrangement, der ikke helt er
faldet på plads, men det bliver godt,
så sæt bare kryds.*

Onsdag d. 22 marts
GENERALFORSAMLING
i Bernhards Baghus
NB. Kl. 19.00

Efter "forsamlingen" kommer der som
vanligt lidt underholdning.

Rakkerbanken og Balle-Lars

Kai Christiansen

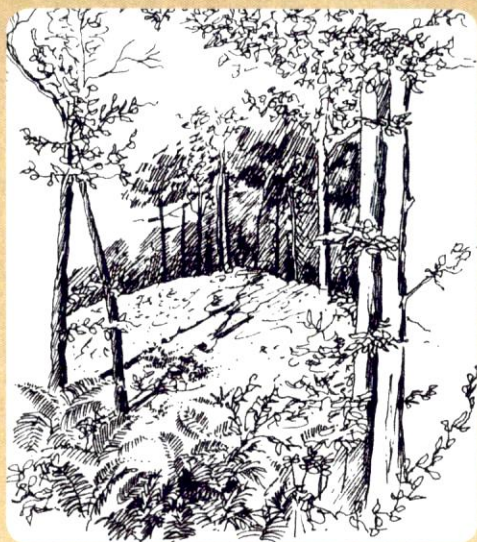
KØRER man gennem Ugledige mod Ørslev og passerer Lerhuset, bemærker man ca. 100 m længere fremme, at vejen kurver imod højre. Lidt inde i skoven ses en bakke til højre; det er rakkerbanken, hvor Lars Nielsen, Balle-Lars, d. 16. oktober 1860 blev henrettet ved halshugning.

Der er en anden opfattelse af, hvor rakkerbanken lå. En del beboere i Ugledige mener, at den lå et stykke længere fremme ad vejen på venstre hånd, hvor siden ud mod vejen er stejl pga. grusgravning. Jeg holder mig imidlertid til forfatteren L. P. Poulsen, der ligesom Geodætisk Institut angiver stedet til at være som øverst angivet.

Bandedannelser

Lars Nielsen, Balle-Lars, født i Stensby i 1820 var et eksempel på det landproletariat, der i størstedelen af 1800 tallet levede i dyb fattigdom og arbejdsløshed bl.a. på grund af begyndende mekanisering på landet men før byernes industri kunne opsuge landets arbejdskraftoverskud. Det medførte bandedannelser overalt i landet - "Handskemagerbanden" på Lolland, "Ole Kollerød banden" i Nordsjælland, "Hedehusbanden" i Vendsyssel o.a. Disse undertiden velorganiserede bander var en skræk for enlige (og velstillede) og et stort problem for politi og retsvæsen.

Sagen imod Balle-Lars var også en sag imod en bande, som omfattede 20 mennesker i en

Skoven ved Ugledige med Rakkerbanken.

ret løs organisation. Da sagen, som blev pådømt af en kommissionsdomstol, var slut, var der ikendt to dødsdomme, 112 års tugthus og et antal års simpelt fængsel.

De to dødsdomme faldt for lejemordet på Ane Marie Hemmingsdatter, 58 årig gårdmandsenke fra Ugledige (den gård der lå, hvor nu Ugledige gamle skole ligger) som var en afdød gårdejers 3. kone, og som stod i vejen for, at Niels Olsen, søn af første ægteskab, kunne overtage gården. Han dømtes til "sin hals at miste og hovedet at sætte på en stage" for at have tilskyndet Balle-Lars til at skyde konen formedelst 100 rigsdaler.

Balle-Lars dømtes ligeledes for dette lejemord til halshugning og hovedet på stage. Fem af de dømte appellerede straffene til Højesteret, hvis kendelser ikke har været at finde. De to dødsdomme derimod blev ifølge loven automatisk appelleret.

Dommene gjaldt tyveri, røveri, mened, brandstiftelse, hæleri og falsk forklaring. Højesteret stadsfæstede de to dødsdomme, og nu havde de kun den mulighed at søge Fr. VII om benådning.

Den blev efter lang tids venten bevilget 16. september.

Niels Olsen fik straffen ændret til livsvarigt tugthus (han kom ud efter 18 år og nåede sine ønskers mål - at blive gårdejer, i Vestsjælland). Balle-Lars blev også benådet, men kun for at få hovedet sat på stage - af skulle det! Det kom det som bekendt, og efter at pastor Gjellebøl forgæves havde prøvet at få Lars til at bekende, så han kunne give ham syndernes forladelse, hvilket han skriver om i "Spilte Guds Ord på Balle-Lars".

På vej til rakkerbanken

16. oktober blev dommen forkyndt for Lars, og han kørte fra Præstø rådhus med præsten, politifuldmægtig Tommerup og et antal betjente gennem byen, Skibinge og Ugledige til rakkerbanken i Lekkende skov, alt imens Lars nikkede venligt til gamle bekendte på vejen. Skovens ejer, grev Raben, var stærk modstander af, at henrettelsen skulle finde sted i hans skov og fremsendte en protest til ministeriet, som dog ikke tog hensyn til klagen og heller ikke benyttede sig af grevens anbefaling af en banke på Niels Bendtsens mark i Ugledige.

Rakkerbanken, som dengang ikke var skovklædt, var fyldt med firetusinde tilskuere. Omkring retterstedet stod en kreds af bønderkarle med høtyve for at forhindre flugtforsøg. Nogle kilder oplyser, at der også var en ring af beredne husarer. Man har opfattet dette som blot og bar sensationstrang. Det skal nok også have været sådan for mange. Men ifølge "Danmarks og Norges Kirkeritual" var byens borgere forpligtede til at være til stede ved de alvorlige forbrydelser, dem imod Gud, for at påtage sig et medansvar for straffen.

Henrettelsen opfattedes som en religiøs handling, der skulle mildne Guds vrede mod landets indbyggere.

Disse bestemmelser var ikke længere gældende, men har som tradition formentlig levet videre.

Den næstsidste halshugning i Danmark

Eksekutionen var både dramatisk og uhyggelig. Graven var gravet, og kisten stod parat.

Dommen læstes under Balle-Lars' protest højt; han benægtede til det sidste, men blev delvis afklædt og bundet. Under Fadervor og Lars højlydte benægtelser faldt den tunge økse ført af en tidligere betjent fra Vordingborg.

Det var den næstsidste offentlige henrettelse i Danmark.

Den sidste offentlige, mod Anders Sjællænder 20 år senere på Sølvbjærghøj ved Nakskov endte i en skandale, hvor skarpretteren huggede to gange i skulderen.

Denne, i Lekkende, foregik helt efter reglementet.

Den sidste halshugning fandt sted i 1892 i fængselsgården i Horsens Tugthus, hvor Jens Nielsen blev henrettet, mens alle indsatte blev beordret til at se på.

Dødsstraffen blev fjernet fra straffeloven i 1930, men med tilbagevirkende kraft genindført i 1945, hvorved 46 stikkere og drabs-

mænd blev henrettet ved skydning. I den militære straffelov blev dødsstraf (livsstraf) bibeholdt indtil 1978. Ved Folketingets 3.behandling af loven stemte ca. 1/4 af tingets medlemmer imod en afskaffelse.

Afskaffelse fik han ikke af politiet dengang i 1845, da han altså var 25 år.

Den store politiske scene:

I 1848 udbrød treårskrigen mellem Danmark og Slesvig-Holsten. Da alle tre områder var dele af det danske kongerige, var der tale om en borgerkrig.

Ved århundredets begyndelse fik Danmark en ny hærlov, der indførte værnepligten. Loven afskaffede den hvervede hær og landeværnet og indførte værnepligt for den mandlige landbougdom - deraf ordet "landsoldat". Men det var en lov med "stillingsret", hvilket betød, at man kunne slippe for at være soldat, hvis man kunne betale en anden for at stille (op). Det betød, at velhavende landboere ofte slap for tjenesten, som en anden udførte for dem. Værnepligten blev lidt af succes for Lars. Hans styrke og praktiske sans var egenskaber, som

Rekonstruktion af Balle-Lars' celle på Præstø Rådhus.

hæren kunne bruge. Han blev udnævnt til korporal, den laveste befalingsmandsgrad, men formentlig den første gang Lars tydeligt modtog anerkendelse for sin indsats. Han har sikkert deltaget i det succesrige udfald fra Fredericia 6.juli 1849, men blev hjemsendt kort efter.

Hjemsendt

Som hjemsendt var han ikke længere Korporal Nielsen men Balle-Lars. Han var også blevet alene, da konen døde under hans militærtjeneste. Han traf imidlertid på fattiggården i Langebæk, hvor hans mor boede, en ung kvinde. De kunne lide hinanden og ville gerne giftes. Det forhindrede imidlertid sognet, som forlangte 100 rigsdaler, som pigen angiveligt "skyldte sognet" for ophold og kost. 100 rigsdaler siger ikke ret meget i dag, men det angives, at det svarede til en voksen karls årsløn, så det har vel været ca. 250.000 kr. i 2016 penge. Et så stort beløb, var umuligt at skaffe på afdragsbasis, og de mange tyverier, som Lars (og venner) begik i den følgende tid var muligvis et forsøg på at betale det skyldige beløb. Om han lykkedes med at betale beløbet, eller det blev eftergivet, eller at han skiftede kæresten ud, ved vi ikke - kun at han var gift og boede i Skibinge, da han døde.

Til tyverierne begået sammen med berygtede kriminelle kom røverier og betalte ildspåstøtelse. Det er dog værd at bemærke hans ikke-voldelige måde at begå ulovlighederne på.

Klæder skaber folk

Han er ikke faldet til på eet sted, men har hyppigt skiftet plads (16 pladser på 17 år) dog som regel efter aftale med husbond. Ind i mel-

lem har han også vagabonderet og derigen-nem truffet nogle af dem, han senere begik ulovligheder med.

Endnu da Balle-Lars er 25 år vides han ikke at have forbrudt sig mod loven. Med datidens lave opklaringsprocent og primitive metoder kan han dog godt have svoret eller nægtet sig fri for tiltale - tilståelsen var et centralt led i datidens retspleje.

Efter de 25 er han til gengæld særdeles aktiv på den gale side af loven.

Ved juletid 1844 har han forladt en plads på Falster og har begivet sig - som ofte før - til Langebæk fattiggård, hvor moderen var be-

boer. Her får han besøg af en gammel ven, Claus, der ligesom Lars er arbejdsløs. De enes om at gå ud på går-dene for at søge arbejde, men er noget mismodige over deres lurvede påklæd-ning.

Det prøver de at hjælpe på ved at bryde ind på en gård i Ugledige og stjæle noget pænere tøj.

Det er ikke meget, de får fat i, og til Lars er der blot et par seler. De bærer tøjet synligt, og de bliver hurtigt fanget og tiltalt.

Lars fik 30 dage i Møns tugthus "på vand og brød", hvilket var ganske bogstaveligt. Han kunne dog glæde sig over at slippe for brændemærkning eller tyvebrænding, som var blevet afskaffet kun fem år tidligere.

Hårde domme

Da straffen er udstået, får Lars plads i Øster Egesborg, som han forlader ved juletid 1845 for at flytte ind hos en ung enke, Maren Andersdatter.

De gifter sig i foråret og lejer sig ind i et fal-defærdigt hus i Tolstrup. Døren var i stykker, træk, regn og vind blæste lige ind i stuen til dem. Ejeren ville ikke lade døren reparere, men havde ikke noget imod at give gode råd:

Lars kan hente nogle brædder i præstegården. Så Lars og Maren gik en aprilaften til præstegården og stjæler to vognfjæle, som han saver til og reparerer døren med.

Tyveriet bliver hurtigt opklaret, og nu er Lars ikke længere 1. gangs tyv, så nu koster det et års "forbedringshus" plus 2 x 5 dage på vand og brød til konen.

Nogen tid efter dør Maren - Lars omtales i kirkebogen som enkemand.

Der kan næppe være tvivl om, at disse hårde domme for ret ubetydelige forbrydelser begået under formildende omstændigheder, har forhærdet hans sind.

Fra nu af er han en professionel forbryder og en hård benægter. Han tilstår aldrig mere en forbrydelse før det store opgør med ham 12-13 år senere.

Gårdbrænder

Han får dog tid til at udvide sortimentet af forbrydelser - han brændte gårde af mod betaling. Dog på en hensynsfuld måde, idet han sikrede sig, at ingen indebrændte ved at han vidste, hvor beboerne var, og at han tændte ilden så tidligt, at ingen var gået i seng. Det var en del af planen, at ejeren ikke var til stede, men havde sit alibi i orden.

Egnens fredelige og lovlydige befolkning var nu i henved 20 år blevet opskræmt ved den store forbryderfloks ugeringer. De terroriserede egnen og skabte panik, ikke mindst fordi kun en lille del af forbrydelserne blev opklaret. Henimod årets slutning i 1858 kom det til den dramatiske afslutning både på forbrydervældet og Lars' gerninger og liv, der - hvor uhyggelig den end var - førte til opklaring og udrensning samt bragte ro og tryghed i de opskræmte gemytter. Men også ulykke og fortvivlelse i mange hjem. Også forbryderne havde familier, der kom til at lide, og der var mange af dem - 20 blev dømt på Præstø Rådhus.

Mordet i Ugledige

Forbrydelsen var et fejlt og brutalt mord på en bondekone i Ugledige. Hun var enke efter en gårdmand, hvis søn af 1. ægteskab var arving til gården, som han havde drevet under faderens sygdom. Imidlertid kunne han i henhold til fæstekontrakten (med Beldringe) ikke overtage gården, før enken var død, eller de kunne enes om en ordning, hvilket var umuligt, da de var uvenner.

Det kunne således have lange udsigter for Niels Olsen (arvingen) med at blive gårdejer. Han fatter nu den plan at få dræbt enken, den 58 årige Ane Marie Hemmingsdatter. Han opsøger Balle-Lars og tilbyder ham 100 rigsdaler for at myrde Ane Marie. Lars er stærkt betænkelig, men pengene frister, og han slår til. Mordet begår han en september aften, efter at en del Ugledige beboere, heriblandt både Ane Marie og Niels Olsen, har været til et "begravelsesgilde" og nu er på vej hjem. Ane Marie bliver skudt gennem et vindue og er dræbt på stedet.

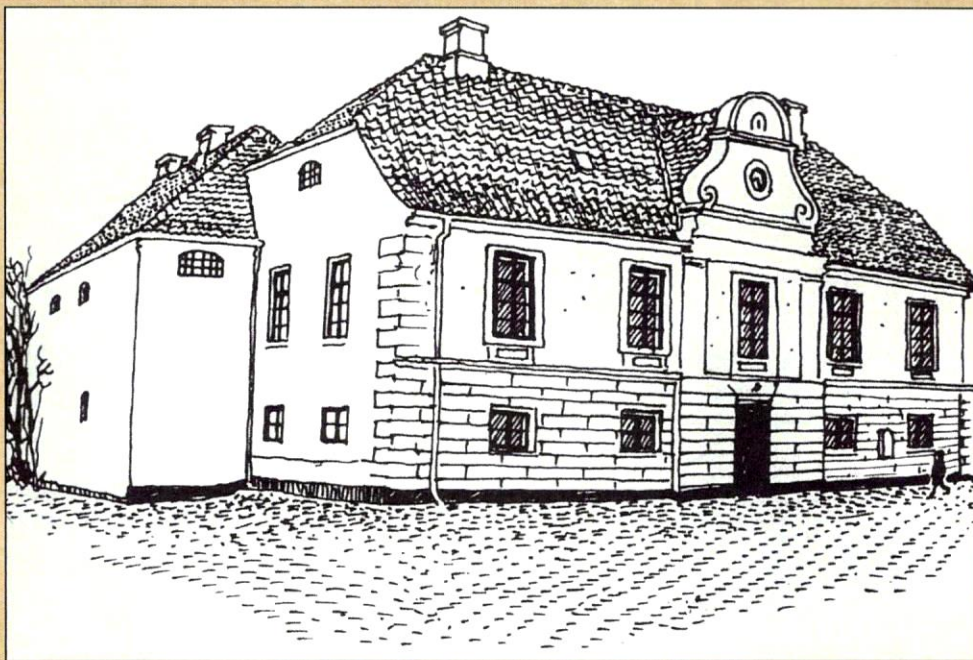
Politiet bliver tilkaldt, og de anholder Niels Olsen, der jo havde et stærkt motiv til at få enken fjernet. Men de har svært ved at bevise noget og må lade ham gå.

Først efter et par uger anholder de Lars, som folk taler om som formodet morder.

På rådhuset bliver han afhørt igen og igen, men viser sig som en hård benægter. Alligevel giver den stærke politiindsats resultater, da en del af Lars' venner og forbryderkolleger bliver anholdt, afhørt og fængslet.

Efterhånden antager sagen et sådant omfang, at der nedsættes en kommissionsdomstol under ledelse af en justitsråd Rothe.

Han får både Balle-Lars og Niels Olsen dømt til døden ved halshugning og deres hoveder sat på stage.

18 andre bliver idømt strenge straffe - i alt 112 års tugthus plus et antal års simpelt fængsel. De to dødsdomme bliver automatisk indappelleret til Højesteret, som stadfæster dommene.

Den eneste mulighed for Lars og Niels er nu at søge kongen, Frederik VII, om benådning. Den får de - Niels' dom blev ændret til livsvarigt tugthus, som han dog slap fri for efter 6 år, mens Lars bliver benådet for at få sit hoved sat på stage - af skulle det.

Datidens brutallitet

I ventetiden, mens henrettelsen arrangeres, får Lars besøg i cellen af sognepræsten, pastor Gjellebøl, hvis tjenstlige pligt var at få Lars til at bekende sin skylds, så han kunne meddele ham tilgivelsen - og adgangen til det evige liv. Lars er stadig den hårde benægter, skønt ingen gudsforbryder.

Det er Gjellebøl, der har skrevet "Spildte Guds ord på Balle-Lars".

Forrige side øverst: Præstø Rådhus.
Nederst: Pastor Gjellebøl.
Herover: fra en teateropførelse om Balle-Lars.

16. oktober 1860 førtes Lars gennem Præstø og ud til Lekkende skov, hvor henrettelsen i overværelse af en tusindtallig skare blev fuldbyrdet efter et meget dramatisk forløb.

I denne beretning har jeg ikke gjort noget forsøg på detaljerede handlingsforløb, det er mere en samfundsbeskrivelse end det er en krimi.

Beskrivelsen sigter imod at vise eksempler på datidens uretfærdige og brutale samfund og hvor langt, vi er kommet på 150 år.

Lad os tage Lars 'liv som et eksempel:

Han anbringes som kun 6 - 7 årig på en gård som tjenestedreng.

Får et ydmygende nederlag ved konfirmationen – ikke beskrevet her.

Får voldsomme straffe for ubetydeligheder.

Indkaldes til værnepligt – velhavende kunne betale sig fra det. Stillingsretten forsvandt

først i 1866. Sognets urimelige krav om betaling uden mulighed for at opfylde kravet.

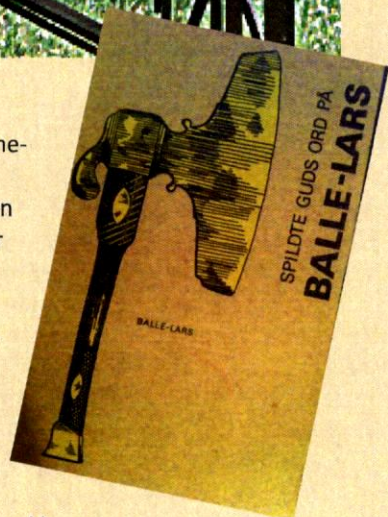
Gårdmands sønnen Niels Olsen benådes - Balle-Lars henrettes.

I en vis forstand kan

man sige, at dette er en positiv historie.

Den viser, at med et skiftende flertal hos lovgiverne er vi danskere anset og regnet for verdens mest lige samfund.

Tænk på det næste gang du kører fra Præstø mod Vordingborg og passerer "Rakkerbanken" i Lekkende skov, hvor Lars Nielsen ligger begravet.

Balle-Lars' museum i Præstø Raadhus

Strafudmåling gennem tiderne

FØRSEELSE	JYSKE LOV 1241	DANSKE LOV 1683	LOV AF 1866	LOV AF 1930	LOV AF 2003
Trolddom	Brændes				
Majestætsfornærmelse		Højre hånd afhugges, halshugges, hoved på stæge	Strafarbejde op til 8 år		
Forsætligt drab	Bøde på 18 mark	Dødsdom	Dødsstraf eller tugthus 8 år - livstid	Fængsel 5 år - Livstid	Fængsel 5 år - Livstid
Grov vold	Fredløs	I jern på Holmen	Tugthusarbejde 8 mdr. - 4 år	Bøde eller fængsel i op til 2 år	Bøde eller fængsel i op til 6 år
Voldtægt	Fredløs	Dødsstraf	Livsvarigt fængsel eller 4 års strafarbejde	Indtil 16 års fængsel	Indtil 12 års fængsel
Mindre tyveri	Bøde 3 mark og brændemærkes	Piskes	5 dages fængsel på vand og brød	Fængsel indtil 2 år	Fængsel indtil 1 1/2 år
Større tyverier	Hænges	Piskes og brændemærkes	Strafarbejde indtil 8 år	Fængsel indtil 6 år	Fængsel indtil 4 år
Røveri	Bøde 3 mark	Halshugges - hjul og stæje	Strafarbejde indtil 10 år	Fængsel 6-10 år	Fængsel indtil 6 år

I løbet af 1700-tallet byggedes et tugthus i hver landsdel. Fængslerne i Horsens og Vrdsøslølle blev bygget i henholdsvis 1853 og 1859. Efter 1945 er der opført en række nye åbne anstalter.

PRÆSTØ Rådhus åbnede i sommer et lille museum om Balle-Lars. Her er opsat en række informationstavler, som blandt andet fortæller lidt om de hårde betingelser, som fanger blev udsat for i en ikke så fjern tidsalder. Der er udført nogle rekonstruktioner af forskellige remedier, som myndighederne tog i anvendelse, og man ser også den frygtindgydende økse, der blev anvendt af bøddelen. (Se også side 18). Fra 1. oktober er der fri adgang til museet fredag, lørdag og søndag fra kl. 10 til 17. Andre tidspunkter kan aftales direkte på telefon 5599 9090.

Gruppen bag de historiske tavler på museet.
Fra venstre: Sven-Erik, Ralf, Kai, Hans Chr.

Kai Christiansen fortæller, om forholdene på Balle-Lars' tid. I forgrunden ses en kopi af skarpretterens "værktøj".

Barndommen

Balle-Lars blev født den 10. februar 1820. Hans fader - hans var Lars Nielsen Bahl - deraf muligvis kaldenavnet - Balle. Hans mor - Johanne - blev også Balle. Balle - Johannes' søn - blev senere landarbejder på Petersgaard. Tidligere faderens møderne på Fæstingsvej. Lars tillagte ude som jernstøber. Skolegang hver anden dag om vinteren. Kvinden - moren, men først alvise to gænger på mange fald videt om barndommen. Bondekort - (1850) - 12 stæder på 16 år - 17 for at vinde en stænk og dygtig kart.

De satte deres fodaftryk i Præstø

Sven-Erik Olsen

PRÆSTØ har altid været en malerisk by med lige dele romantik og nostalgi, og dette har adskillige gange bevirket, at mange kunstnere har følt sig tiltrukket af det specielle miljø, man kunne finde i byen, ved havnen eller de omkringliggende landsbyer, som dukker op i det charmerende, smukke landskab.

To kunstnere i 1800-tallet har bidraget til, at Præstø og omegn er blevet udødeliggjort. Den ene med ord – den anden med et billede.

Lad os tage ham med ordene først, som allerede i indledningen til sin mest kendte roman startede således:

"I den sydlige del af Sjælland, på den lille halvø, som runder sig ud mellem Præstø Bugt og Stege Strand, ligger ruinerne af en gammel

herreborg, der ifølge sagnet skal være anlagt af sørøveren Joffne, efter hvem den også blev kaldet Joffneshoved, senere Jungshoved. Dette sagns troværdighed syntes at bekræfte sig ved den rå og plumpe stil, hvori slottet var bygget, ved de små, aflange vinduer, smalle døre og skydehullerne i de massive mure, endelig ved befæstningen med grave og volde, som omgav borgen på tre sider. Denne stil, der måske ville være uforenelig med vor smag og med vore moderne ideer, besad dog det fortrin, at erstatte ved varighed, hvad den fattedes i skønhed. Fra søsiden blev slottet om sommeren aldeles skjult af en bøgeskov, hvis øverste toppe den skarpe søvind havde afsvedet. Om efteråret derimod, når løvet var visnet, så man imellem træstammerne hist og her de yderste bønderhytter af landsbyen Staverby. Indad mod land forenede Jungshoved skove sig med Øremandsgårds, og løb omkring den smalle vig, der skærer sig op i land fra havet. Egen og bøgen stod her så tæt og udbredte under deres udstrakte grene et bestandigt halvmørke, medens hassel- og ellebuiske, slåen- og brombærranker næsten aldeles spærrede vejen mellem træernes stammer. Kun på to steder blev dette mørke afbrudt; det ene vendte ned mod Jungshoved, og blev dannet af en høj skrænt, hvis træer var blæst omkuld, efter at regn og tøvejr havde bortskyllet jorden omkring deres rødder. Langs med stranden havde man senere sat et risgærde, og noget længere inde lå et bondehus, der blev kaldt Jægerhytten. Den anden lysning faldt langt dybere inde i skoven, ved en lille sø, med stejle rørbegroede bredder. Ved den ene side af søen lå en kæmpegrav, overgroet

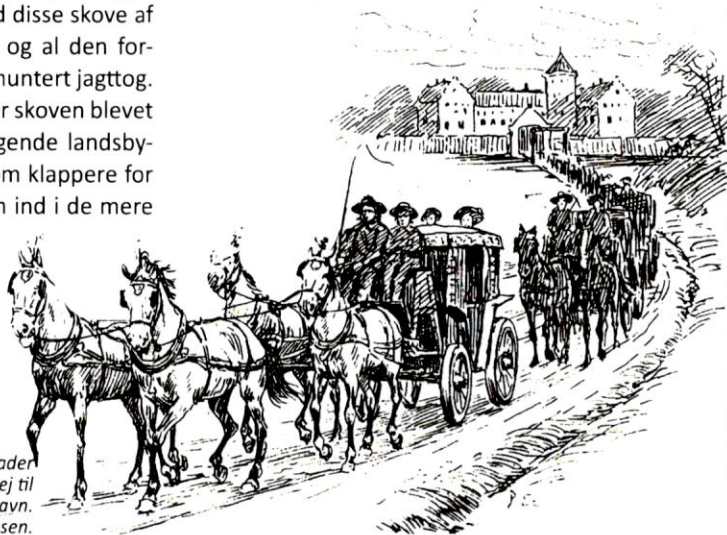
med bregner og omkredset af store gråsten. Træerne spejlede deres kroner i vandet, mo-seanden byggede inde mellem rørene, en uafbrudt melankolsk tavshed hvilede bestan-dig omkring søen. Dertil lå grunden ikke ale-ne i dens afsides beliggenhed, midt inde i de uvejsomme skove, men tillige i alle de sagn og rygter, som frygt og overtro havde knyttet til stedet. Et af disse lod kong Valdemar, under hans vilde natlige jagt holde stille ved søens bredder, medens hestene blev vandede der. Et andet rygte gentog den samme historie, som man fortæller om hundrede lignende en-somme steder, nemlig at en røverbande skul-le have boet inde i kæmpegraven, dertil førte stimændene deres ofre, udplyndrede dem, og druknede dem siden i søen, hvoraf dens navn, Gravdammen, opkom. Disse historier, efter bedste evne udsmykkede af enhver ny fortællers fantasi, var tilstrækkelige til at ind-jage almuen frygt for søen og dens nærmeste omgivelser. Man holdt ikke af at dvæle i Grav-dammens nærhed; herregårdsskytterne fra Jungshoved og Ørregård foretrak at gøre en omvej, når deres ærinde førte dem gennem denne del af skoven, især om aftenen, efter at solen var gået ned. En eftermiddag, i begyn-delsen af vinteren 1657 genlød disse skove af hundeglam, skud, hornmusik, og al den for-virrede larm, der betegner et muntert jagttog. Fra den tidlige morgenstund var skoven blevet gennemløbet af de omkringliggende landsby-ers bønder, der var fordelte som klappere for at drive vildtet ud af tykningen ind i de mere åbne partier af skoven, hvor jagtselskabet havde forsam-let sig."

Mange har nok opdaget, at dette er indled-ningen til "Gøngehøvdingen", som udkom i 1853 og efterfulgtes af "Dronningens Vagtme-ster" i 1855.

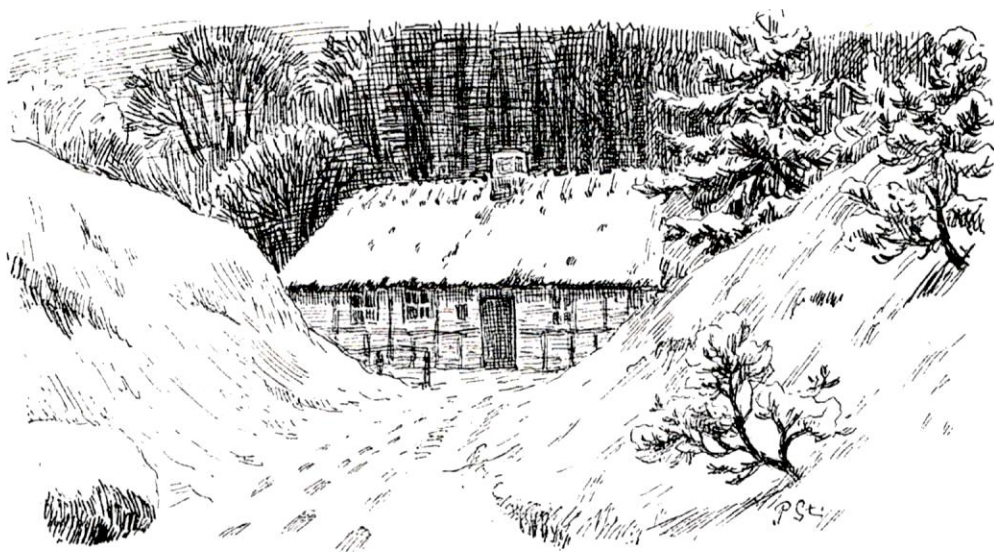
I begge romaner forekommer der henvisnin-ger til lokaliteter i egnen omkring Præstø, og selv om for eksempel den franske forfatter, Ju-les Verne, beskrev rejser og steder over hele jorden uden - efter sigende - nogensinde selv at have forladt Frankrig, er der nu meget, der indikerer, at Carl Brosbøll (1816-1900) – bedre kendt som Carit Etlar – har været en tur i Syd-sjælland for at studere området og udfinde sig passende steder til de dramatiske hændelser. Ikke langt henne i romanen skriver Etlar: "Tidligt den næste morgen holdt dragonerne opstillede i slotsgården i to lange rækker fra stentrappen ud til vindebroen for at ledsage kongeparret til Præstø."

Hvad skulle majestæterne der? Jo – de skul-le sejles til København, søvejen var væsentlig mere sikker end over land.

Vi hører senere om Lekkende sø, Bårse, Vor-dingborg og Svend Gønges hus, som Etlar be-skriver således: "Svends hus lå ved enden af Roneklints bymarker.

Det kongelige optog forlader Jungshoved slot på vej til Præstø havn. Tegning af Poul Steffensen.

Svend Gønges hus ved Roneklints bymarker.
Tegning af Poul Steffensen

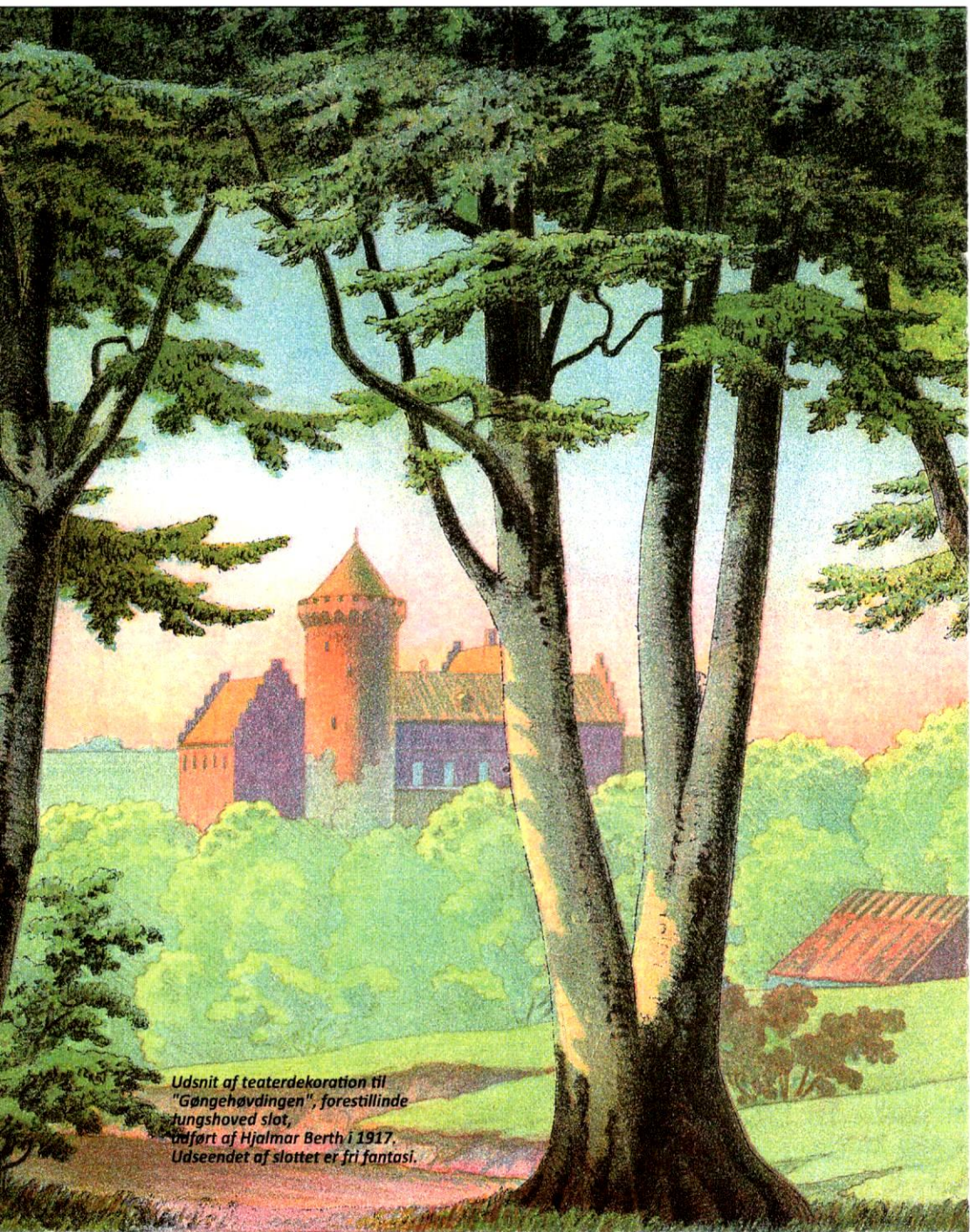
Til denne bolig, der var lav og undselig som alle bønderhuse på hin tid, kom man igennem en sandet hulvej, hvis bakker skjulte stedets forside indtil i få skridts afstand. På de to modsatte sider gav de vidtløftige skove, som strakte sig langs med kysten, læ og skjul for den skarpe søvind."

Et andet sted skriver Etlar: "En formiddag i begyndelsen af februar måned var nogle dragoner af et svensk strejfkorps forsamlede i en lille hytte mellem Gjerderød og Kragevig", og meget udførligt bliver det, da Svend og hans mænd lokker nogle svenske dragoner ud på glat is (i ordets bogstaveligste forstand). Gøngerne befinder sig ude ved Roneklint og flygter over isen til Maderne. Etlar skriver: "Her uden for ligger en lille holm, som de kalder Maderne, midt i indsejlingen til Præstø. På de tre sider er søen dyb omkring den, men på den fjerde, nærmest landet, kan man gå næsten tørbenet derover til enhver tid af året."

Stedet kender vi alle – ude ved tårnet på Roneklint går vi til venstre et par hundrede meter og kan se renden, som ganske rigtigt er meget

smal på dette sted – men at gå næsten "tørbenet" derover er ikke videre sandsynligt, og det var det næppe heller på Etlars tid – men lidt kunstnerisk frihed har man jo lov at ha'.

Carit Etlar bestred i en række år stillingen som bibliotekar og senere inspektør ved udlånet på Det kongelige Bibliotek. Her havde han nærmest uhindret adgang til at studere værker, som ikke var umiddelbart tilgængelige for offentligheden, men de meget præcise beskrivelser af flere af lokaliteterne i Præstø og omegn, tyder på, at han også fysisk har været til stede. En række af optrinnene i de to romaner er inspireret af en anelig række breve, som angiveligt er skrevet af Svend Poulsen himself, og heri fremgår det, at den gode Gøngenhøvding absolut ikke lagde fingrene imellem, når han stødte på fjenden. Adskillige blev "gjort kaput", men den noget rå sprogbrug fra Svends side bragte Etlar dog ikke i anvendelse. De to romaner har sat sig varige spor i hele Sydsjælland, hvor veje, bygninger og forskellige punkter bærer navne fra personerne – Kulsoen, Svend Gønge, Gøngenhøvdingen osv.

Udsnit af teaterdekoration til
"Gøngehøvdingen", forestillende
jungshoved slot,
udført af Hjalmar Berth i 1917.
Udseendet af slottet er fri fantasi.

Anderledes forholder det sig med den anden kunstner, Peter Raadsig - foto th. (1806-1882), som i en årrække virkede som kunstmaler. Umiddelbart efter sin konfirmation kom han på Kunstakademiet og opnåede en pæn anerkendelse.

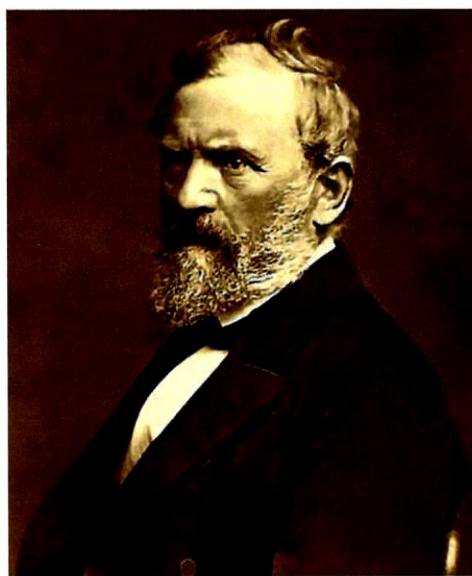
Hans valg af motiver var ret omfangsrigt, idet han helt i tidens ånd rejste til Rom, hvor han boede fra 1841-1845, men i modsætning til flere af de samtidige danske kunstnere, som opholdt sig i Rom i denne periode med stipendier og diverse understøttelser i baglommen, måtte Peter Raadsig selv punge ud. Hans uheld var, at der i disse årtier var en række særdeles produktive danske kunstnere, som han delvis kom til at stå i skyggen af, men Peter Raadsig udførte ufortøvet en større samling arbejder i Rom af såvel eksteriører og interiører samt religiøse motiver.

Da han vendte tilbage til Danmark indledte han en relativ stor produktion af landskabsbilleder og billeder, der illustrerede folkelivet på landet og i byen samt ved havet.

Peter Raadsig udførte tillige en række historiske malerier, og fælles for hans værker er, at de er præcise og klare i farverne, de er velkomponerede og detaljerede – nærmest fotografiske.

Det er måske dette sidste, der er årsag til eftertidens lidt skånselsløse karakteristik af ham, idet han selv og hans værker blandt andet betegnes således i en biografi:

"Raadsigs billeder havde deres fortrin i en heldig anordning og en klar psykologisk sans, således at fortællingen i hans stykker, ikke sjældent optrin af jægerlivet, altid var tydelig og naturlig; men en vis prosaisk tørhed i behandlingen svækkede deres virkning som kunstværker, om han end, ved de nævnte gode egenskaber, synes at have bevaret sig en kundekreds. Han hørte til de flittigste udstillere og bevarede gennem alle skuffelser sin elskværdige, fordringsløse personlighed. Raadsig døde ugift."

At Peter Raadsig overhovedet er blevet omtalt, er i sig selv bemærkelsesværdigt. Adskillige danske kunstnerbiografier nævner ham ikke med et eneste ord.

Hvorfor skal Peter Raadsig med i en fremstilling, der relaterer sig til Præstø? Det skal han, fordi han har udført et maleri i 1871, til hvilket der knytter sig en lille historie, som også kan relateres til lokale forhold.

I en række kunstnerbiografier fremgår det, at Thorvaldsen vendte hjem til Danmark fra Rom i 1838, hvor han blev modtaget som en helt under meget stor bevågenhed. (Kunne man forestille sig det samme i dag? – næppe – kun hvis man er cykelrytter, der opnår stjernestatus med uhæderlige midler!).

Godsejerparret, Christine og Henrik Stampe fra Nysø, hørte blandt Bertel Thorvaldsens beundrere, og de tilbød den kendte billedhugger et atelier på godset, hvor han i begyndelsen kunne arbejde på førstesalen i hovedbygningen, men allerede i påsken det følgende år, kunne man indvie den berømte pavillon, som især Christine Stampe ivrigt havde arbejdet

*"Vølunds Værksted",
Thorvaldsens sekskantede
atelier, blev indviet den
24. juli 1839.
På dette maleri
af H. C. Buntzen ses
Thorvaldsen i færd med at
fodre svanerne i søen.*

*Herunder: Peter Raadsigs
billede af Præstø fra 1871.
Kunstneren har stået ud for
Thorvaldsens atelier.*

*Til højre: Havnefronten i
Præstø, september 2016.*

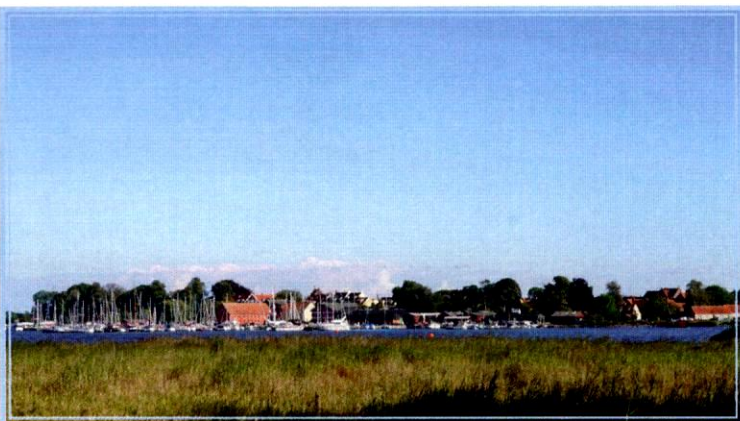
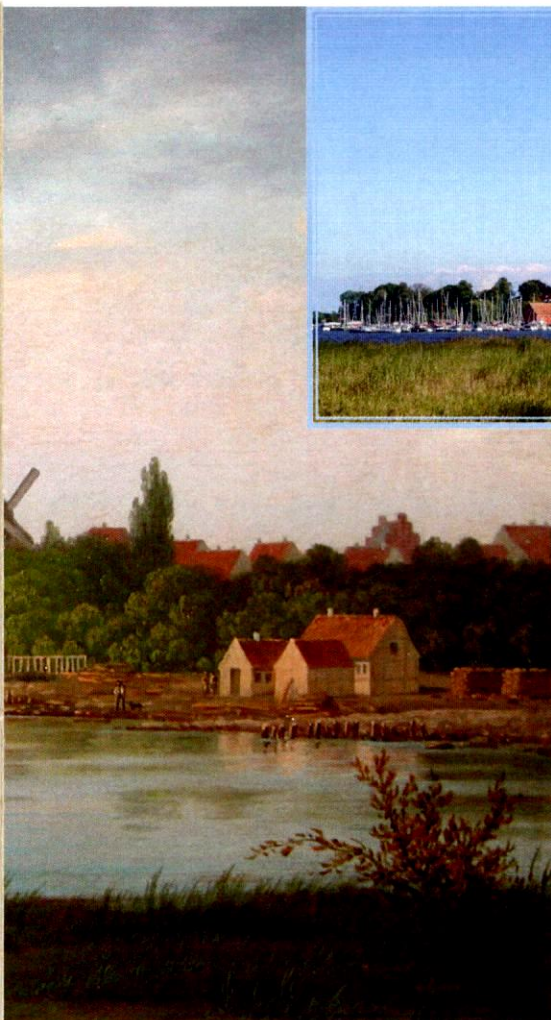

på at få færdig. Thorvaldsen opholdt sig – ikke permanent – men i lange perioder på Nysø indtil sin død i 1844, så han nåede ikke at få mere end små 5 års glæde af det.

I 1841 foretog Thorvaldsen sin sidste – ikke meget omtalte – rejse til Rom. Denne foretog han sammen med baron og baronesse Stampe fra Nysø, og det er ved denne rejse, at der opstår endnu en forbindelse til Præstø, idet Thorvaldsen i Rom møder Peter Raadsig, der var kommet til Rom samme år.

Det er ikke lykkedes at finde en direkte omtale af et samvær mellem de to, men Peter Raadsig har formentlig også mødt ægteparret Stampe, som opholdt sig med Thorvaldsen i Rom indtil sommeren 1842, hvor de rejste tilbage til Danmark et par måneder før deres rejsefælle. Thorvaldsen selv vendte tilbage til København i løbet af efteråret, men døde i 1844 inden Peter Raadsig kom tilbage til Danmark i 1845. Peter Raadsig har udført en række arbejder af landskaber i hele Danmark, den jyske vestkyst,

sjællandske idyller – og altså – eet arbejde fra Præstø. Måske har Raadsig, som mange andre kunstnere i disse år, haft glæde af ægteparret Stampes gæstfrihed og generøsitet, og ved et sådant besøg har han øjnet muligheden for et motiv, der passede til det, som var hans store kompetence: et fortællende maleri, mennesker, havet og en havn med maleriske huse i forgrund og baggrund. Raadsig er gået ned til strandengen ved fjorden, hvor han i ro og mag har kunnet fuldføre sit maleri med ryggen til Thorvaldsens atelier. Nu er der gået 145 år, og det er næsten med en følelse af andagt, at jeg en septemberdag i 2016 befinder mig næsten lige på stedet og tager et billede af det samme motiv. Pludselig står tiden stille: Thorvaldsen, Etlar, Raadsig, Stampe – de er væk alle sammen, men de lever jo egentlig endnu!

Informational panels on the wall, including one titled "Om Balle-Lars' hustru" and another titled "Om Balle-Lars' hustru".

Informational panels on the wall, including one titled "Om Balle-Lars' hustru" and another titled "Om Balle-Lars' hustru".

Den sidste hærretelse i Danmark
Om Balle-Lars' hustru
Om Balle-Lars' hustru

Museet om Balle-Lars på Præstø Rådhus rummer mange effekter og adskillige informationstavler, som på dansk, tysk og engelsk beretter ikke blot om Balle-Lars men også om forholdene på den tid, da Balle-Lars levede. Fattigdom og armod var mere reglen end undtagelsen.

Da dette blad er det sidste med Hans Chr. Thomsen som redaktør, vil jeg gerne på Lokalhistorisk Forenings vegne takke Hans for det meget store arbejde han i årenes løb har brugt på vores blad, og de mange fantastisk gode blade, der er kommet ud af arbejdet. Vi ville meget gerne have, at du ville fortsætte, måske efter en hvilepause?

Ligeledes vil jeg give en stor tak til Ole Hansen for hans mangeårige kæmpearbejde i bestyrelsen. Vi savner dig og håber, du måske en en dag kan få tid og lyst til at vende tilbage. Du vil være meget velkommen.

På vegne af bestyrelsen
Dorte Worsøe

Præstø Lokalhistorisk Arkiv

Formand:

Arkivleder Ove Rye Jørgensen
Ugledigevej 19, 4720 Præstø
Mobil: 4142 6016
E-mail: overye@gmail.com

Næstformand:

H. C. Hemmingsen
Fasanvej 6, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 2416
E-mail hcnaebbet@hotmail.com

Kasserer:

Ole Sørensen
Ronesbanke 12 a, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1173
E-mail cokse@adr.dk

Styrelsesmedlemmer:

Bent U. Mortensen
Spurvevej 9, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1755
E-mail: beum@dbmail.dk

Ole E. Hansen (*for Lokalhistorisk Forening*)
Ved Gadekæret 2, Skibinge, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1464
E-mail: ole_e_hansen@live.dk

Bente Clemmensen
Adelgade 73f, 4720 Præstø
Tlf.: 2445 9697
E-mail: Clemmnesen@ny-post.dk

Birgit Olsen
Næbvej 20, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1904
E-mail: bo-co@dbmail.dk

Lokalhistorisk Forening for Præstø

Formand:

Dorte Worsøe
Faksevej 8, 4720 Præstø
Tlf.: 2623 3724
E-mail: lystskovhuset8@gmail.com

Næstformand:

Hans Chr. Thomsen
Egestræde 3, Skibinge, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1494, Mobil: 4241 7651
E-mail: hctka@mail.com

Bestyrelsesmedlemmer:

Birthe Taanning Nystrøm
Klosternakken 23, 4720 Præstø
Tlf.: 3834 5832, E-mail: bitanyd@g.mail.com

Werner Wittmann
Ronesstræde 24, Skibinge, 4720 Præstø
Tlf.: 6176 6503,
E-mail: aw.wittmann@gmail.com

Redaktør af "Præstø Lokalhistorie":

Hans Chr. Thomsen
Egestræde 3, Skibinge, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1494, Mobil: 4241 7651.
E-mail: hctka@mail.dk

Suppleant & Kasserer:

Søren Jørgensen
Lindevej 44¹, 4720 Præstø
Tlf.: 5599 2080
E-mail.: sorenerikjorgensen@gmail.com

Suppleant:

Inge Knudsen
Jernbanevej 14^{st-tv}, 4720 Præstø
Tlf.: 5672 5161, E-mail: wesse@lic-mail.dk

**Ole Ring (1902-1972) har malet dette billede i 1942 under besættelsen.
Det er malet fra Hestehavevej, hvor Ole Ring boede i perioden 1939 til 1946.
I dag hænger billedet i den gamle byrådssal på Præstø Rådhus.**